

Eserleri. 1. Fihrisü Ahmed el-Mencûr. Sultan Ahmed el-Mansûr'un isteği üzerine, ders aldığı hocalarının biyografisine dair kaleme aldığı bir eser olup Muhammed Haccî tarafından neşredilmiştir (Rabat 1396/1976). Abdülhay el-Kettânî, Mağrib ulemâsının isnadlarının İbn Gâzî ve Mencûr'un *Fihris*'lerine dayandığını kaydeder (*Fihrisü'l-fehâris*, II, 567). **2. Şerhu'l-Menheci'l-müntehab ilâ kavâ'idî'l-mezheb.** Ebû'l-Hasan Ali b. Kâsım ez-Zekkâk'ın fıkha dair manzumesinin şerhi olan eser Meyyâre'nin bu manzumeye yazdığı tekmile ve şerhle birlikte basılmıştır (I-II, Fas 1305). Bizzat müellif eserini *el-Muhtasarü'l-müzheb min Şerhi'l-Menheci'l-müntehab* adıyla ihtisar etmiştir. **3. Nazmü'l-ferâ'id ve mübdi'l-fevâ'id fi şerhi Muhaşşilîl-makâşid.** İbn Zekrî et-Tilimsânî'nin kelâma dair manzum eserinin şerhi olup yine Mencûr tarafından *Muhtasarü Nazmü'l-ferâ'id* adıyla ihtisar edilmiştir (Hizânetü'l-Karaviyyîn, nr. 717/2, 725). **4. el-Hâşiyetü'l-kübrâ 'alâ Şerhi'l-kübra's-Senûsî.** Senûsî'nin kendi eseri *'Akıdetü's-Senûsî el-kübrâ'*ya yazdığı şerhin hâşiyesidir (Rabat el-Mektebetü'l-melekiyye, nr. 575, 1511; Temgrût, Dârü'l-kütübî'n-Nâsiriyye, nr. 1694/b). Mencûr bu esere bir de küçük hâşîye yazmıştır (el-Mektebetü'l-melekiyye, nr. 8054; Dârü'l-kütübî'n-Nâsiriyye, nr. 2038/d). **5. Merâkî'l-mecd li-âyâtî's-Sa'd.** Sa'deddin et-Tefâtânî'nin *Telhîşü'l-Miftâh'a* yaptığı şerhte geçen âyetlerin tefsirine dairdir (el-Mektebetü'l-melekiyye, nr. 176, 5038, 5302; Merakeş Hizânetü İbn Yûsuf, nr. 254). **6. Şerhu Nazmî 'alâkâtî'l-mecâz ve müreccehâtih.** İbnü's-Sabbâğ el-Miknâsî'nin eserinin şerhidir (Rabat el-Mektebetü'l-âmmе, nr. 1032/d). **7. Ecvibetü mecmû'a fi'l-fıkh ve'l-kelâm** (el-Mektebetü'l-âmmе, nr. 318; Dârü'l-kütübî'n-Nâsiriyye, nr. 1996/b). **8. Ecvibe fi'l-kırâ'ât** (el-Mektebetü'l-melekiyye, nr. 8011). **9. Takrîb li-fehmi şevâhidi'l-Hazrecî.** Aruz ve kafiyye dair el-Hazreciyye üzerine yazılmış ta'likattır (el-Mektebetü'l-melekiyye, nr. 603/b). **10. Risâle fi mes'ele'ti'l-hilâf beyne'l-Hebî ve'l-Yesîtinî havle'l-heylele** (Dârü'l-kütübî'n-Nâsiriyye, nr. 2085/b; Hizânetü İbn Yûsuf, nr. 350/4). Mencûr'un kaynaklarda ayrıca *Şerhu'l-Muhtasar min mülteka'tî'd-dürrer ve Şerhu İzâhî'l-mesâlik ilâ kavâ'idî'l-İmâm Ebi 'Abdillâh Mâlik* (hocası Venşerîsî'nin eserinin şerhi) adlı eserleri zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mencûr, *Fihrisü Ahmed el-Mencûr* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1396/1976, neşredenin girişi, s. 3-7; İbn Asker el-Mağribî, *Devhatü'n-nâşir* (nşr. Muhammed Haccî), Rabat 1397/1977, s. 59; İbnü'l-Kâdi, *Dürretü'l-hicâl*, I, 156-163; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibti'hâc*, Trablus 1408/1989, s. 143-145, 594-595; Makkarî, *Ravzatü'l-lâsi'l-âti'reti'l-enfâs*, Rabat 1403/1983, s. 285-286; Muhibbî, *Hulâşatü'l-eşer*, IV, 121; Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, I, 55; Abbas b. İbrâhim, *el-lâ'm*, II, 237-241; V, 215; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 566-567; Muhammed Haccî, *el-Hareketü'l-fikriyye bi'l-Mağrib fi 'ah-di's-Sa'diyyin*, Rabat 1396-98/1976-78, I, 24, 96-97, 104, 105-106, 138, 145, 274, 285; II, 360, 406; ayrıca bk. İndeks; M. Âbid el-Fâsî, *Fihrisü mahtûâtî Hizâneti'l-Karaviyyîn*, Dârülbeyzâ 1400/1980, II, 308-309, 326-327, 345; Muhammed el-Menûnî, *Delilü mahtûâtî Dâri'l-kütübî'n-Nâsiriyye bi-Temgrût*, Muhammediyye 1405/1985, s. 101, 129, 133, 137; Sıddîk b. el-Arabî, *Fihrisü mahtûâtî Hizâneti İbn Yûsuf bi-Merrâkûş*, Beyrut 1414/1994, s. 178, 444.

AHMET ÖZEL

MENDERES, Adnan

(1899-1961)

Türk siyaset ve devlet adamı.

Aydın'da doğdu. Babası Kâtipzâdeler'den tahrirat kâtibi İbrâhim Ethem Bey, annesi Kırım Türkleri'nden ve Aydın'ın büyük toprak sahibi ailelerinden Hacı Ali Paşa'nın kızı Tevhide Hanım'dır. Çocuk yaşta annesini ve babasını kaybedince babaannesini Fitnat Hanım tarafından büyütüldü. 1910 yılında İttihat ve Terakkî İdâdisi'nde öğrenime başladı. Bu okulu bitirmeden İzmir'deki Kızılçullu Amerikan Koleji'ne geçti ve orta öğrenimini burada tamamladı. I. Dünya Savaşı sonlarında yedek subay olarak askere alındı. Temel eğitimi İstanbul Maltepe Tâlimgâhı'nda tamamlandı ve ardından Filistin'e gönderildi. Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra İzmir'e döndü. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında Aydın'da bulunan Adnan Bey, 1919 Haziranında Yunanlılar Aydın'a saldırmaya hazırlandıkları esnada birkaç arkadaşıyla birlikte Ayyıldız direniş örgütünü kurdu. Ardından Söke'de piyade alay yaveri olarak İstiklâl Savaşı'na katıldı. Savaştaki hizmetlerinden dolayı kırmızı şeritli İstiklâl madalyasıyla ödüllendirildi.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Aydın'da çiftçilikle uğraştı. Fethi Okyar tarafından 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da örgütlenmesine katkıda bulundu ve partinin il başkanlığına seçildi. Serbest Cumhuriyet

Fırkası üç ay sonra feshedilince (17 Kasım 1930) Cumhuriyet Halk Fırkası'na geçti ve bu fırkanın Aydın il başkanı oldu. Bu görevi esnasında Mustafa Kemal Paşa ile tanıştı. 1931'de Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan Aydın milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Milletvekilliği sırasında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1945 yılına kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde komisyon raportörlüğü ve parti müfettişliği görevlerinde bulundu. Adnan Menderes'in partisiyle ters düşmesi ve muhalif grupta yer alması 1945 yılına rastlar. 1944'te Sarıçoğlu hükûmeti tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sevk edilen Köylüyü Topraklandırma Kanunu tasarısı, raportörlüğünü Menderes'in yaptığı bir karma komisyona havale edildi. Bir müddet sonra Menderes komisyondan istifa ederek ziraî mülkiyet üzerine bazı kısıtlamalar getiren bu kanun tasarısı aleyhinde mecliste ateşli konuşmalar yaptı. Toprak reformuna karşı takındığı bu tavır, kendisinin geniş topraklara sahip olması sebebiyle muhalifleri tarafından toprak ağalarını kayırdığı şeklinde yorumlandı. Menderes'in Cumhuriyet Halk Partisi içinde oluşturduğu bu muhalefet Celâl Bayar, Refik Koraltan ve M. Fuad Köprülü ile birlikte "dörtlü takrir" olarak anılan ve yurttaşların hak ve hürriyetlerinin kanunlara uygun olarak sağlanmasını, meclis denetiminin anayasanın öngördüğü şekilde yapılmasını, parti çalışmalarının demokratik esaslara göre yeniden düzenlenmesini isteyen bir önergeyi 7 Haziran 1945'te Cumhuriyet Halk Partisi meclis grubuna vermesiyle daha da belirginleşti. Önergenin Cumhuriyet Halk Partisi grubu tarafından reddedilmesi üzerine görüşlerini basın yoluyla açıkladı. Bu durum, önergeye imza koyan dört milletvekilinin partiden ihraç edilmesine ve onların da 7 Ocak 1946 tarihinde Celâl Ba-

Adnan
Menderes

yar'ın liderliğinde Demokrat Parti'yi kurmasına yol açtı. Demokrat Parti'nin kurulmasının ardından 21 Temmuz 1946'da "açık oy, gizli tasnif" usulüyle yapılan seçimlerde Demokrat Parti altmış iki -bazı kaynaklara göre ise altmış dört veya altmış altı- milletvekili çıkardı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde etkin bir muhalefet oluşturdu.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde toplam oyların % 53'ünü alarak mecliste 408 sandalye elde eden Demokrat Parti'nin lideri Celâl Bayar meclis tarafından cumhurbaşkanı seçilince hükümeti kurma görevini Aydın Milletvekili Adnan Menderes'e verdi. Savaş şartlarının sıkıntı içine düşürdüğü kesimler, köylüler, muhafazakâr kitleler, iş çevreleri, toprak ağaları, küçük esnaf ve tüccarlar, çeşitli meslek sahipleri, etnik gruplar ve demokratikleşmeyi Türkiye'nin gelişmesi açısından önemli bir adım olarak kabul eden aydınlar tarafından yeni bir ümit olarak görülen Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinde Menderes'in büyük rolü oldu. Bayar'a göre halkın, özellikle de köylülerin temayüllerini çok iyi bilen ve Türkiye'nin kalkınmış Batı ülkelerini yakalaması için başbakan da bulunması gereken özelliklere parti içinde en çok sahip olan kişi Adnan Menderes'ti. Ayrıca Menderes usta bir polemikçi ve etkili bir hatipti. Aynı zamanda Demokrat Parti genel başkanlığına getirilen Menderes, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 22 Mayıs 1950'den iktidardan uzaklaştırıldığı 27 Mayıs 1960'a kadar başbakanlık yaptı ve bu döneme ismini verdi. On yıl içinde beş hükümet kurdu.

Menderes döneminde Türkiye'nin ekonomi politikasında belirgin değişiklikler gözlemlendi. Cumhuriyet Halk Partisi hükümetlerinin ekonomi alanında ağırlığını hissettiren devletçilik politikası yerini özel teşebbüse daha çok imkân tanıyan yarı liberal bir anlayışa bıraktı. Kırsal ve tarımsal alanda hızlı bir makineleşme politikası izlendi. Sulama ve enerji kaynakları elde etmek için çok sayıda baraj yapıldı. Yollar ve limanların inşası, okul, elektrik ve su gibi birçok hizmetin köy ve kasabalara ulaştırılmasıyla şehir imkânlarından belli ölçülerde bu küçük yerleşim birimleri de yararlanmaya başladı. Ancak Türkiye'nin o günkü malî kaynakları bu büyük hamleleri karşılayacak seviyede değildi. Bu yüzden Menderes gerekli kaynağı borçlanma yoluyla dışarıdan temin etti. Fakat 1955'lerden itibaren dış borç

ve faiz ödemelerinin ağırlığı kendini hissettirdi. Ödemelerdeki güçlükler enflasyonu körüklediği gibi gittikçe kötüleşen ülke ekonomisi, 1955'ten itibaren ortaya çıkan çok yönlü kriz ve çalkantıların temel sebeplerinden birini oluşturdu.

Bu dönemde dış politikada da önemli gelişmeler oldu. Türkiye'yi Batı blokuna bağlayan bazı antlaşmalar imzalandı. 20 Temmuz 1950'de Kuzey Kore'ye karşı Güney Kore'yi desteklemek için Batı devletlerinin yanında bu ülkeye asker gönderen Türkiye'nin, sağladığı hizmet karşılığında Kuzey Atlantik Paktı'na (NATO) üyeliği kabul edildi (18 Ocak 1952). Türkiye'nin NATO'ya girişi, askerî bir tehdit olarak görülen Sovyetler Birliği'ne karşı ülkenin savunmasını güvence altına alma amacına yönelikti. Bundan sonra Türkiye'nin dış politikasına hâkim olan esas unsur, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ve Balkanlar'daki nüfuzunu azaltmak için Batı'nın desteğinde komşusu olan ülkelerle bazı antlaşmaların yapılması ve paktların kurulması oldu. Balkan ülkeleri arasında imzalanan Türkiye-Yugoslavya-Yunanistan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması (28 Şubat 1953) ve Balkan Antlaşması ile (9 Ağustos 1954) Türkiye ve Irak'ın kurduğu, daha sonra İngiltere, Pakistan ve İran'ın da katıldığı Bağdat Paktı (24 Şubat 1955) bu temel amaç göz önüne alınarak hayata geçirildi. Öte yandan Kıbrıs konusunda yapılan Zürih (11 Şubat 1959) ve Londra (19 Şubat 1959) antlaşmalarıyla Kıbrıs'ta kurulacak yeni devletin statüsü belirlendi.

Menderes hükümetlerinin iktidarda bulunduğu ilk yıllarda ekonomik alanda yaptığı hamleler o sırada ortaya çıkan ülkeye içi bazı bunalımları örtmüştü. Ancak 1955 yılından itibaren üstesinden gelinemeyen ekonomik problemler Menderes'e karşı duyulan hoşnutsuzlukları su yüzüne çıkarmaya başladı. 1955'te Kıbrıs'taki Rumlar'ın ENOSİS idealine karşı bir gösteri hareketi olarak İstanbul'da başlayan, fakat birden bire çapulcular tarafından iş yerlerine ve varlıklı kimselere karşı bir yağma hareketine dönüşen "6-7 Eylül olayları" Menderes hükümetini gerek iç gerekse dış politikada bir hayli sarstı. Demokrat Parti meclis grubunun hükümeti istifaya zorlamasıyla Menderes 30 Kasım 1955 tarihinde kabineyi yeniledi. Ekonomik alanda içine düşülen darboğazdan kurtulmak için II. Dünya Savaşı yıllarında uygulamaya konulan korumacı ve müdahaleci politikalara geri dönüldü. Millî Korunma Kanunu bu amaçla çıkarıldı (6 Ha-

ziran 1956). Fakat iki yıl sonra Amerikan iş çevreleri ve IMF'nin tavsiyesiyle tekrar liberal ekonomi benimsendi. Menderes'in olayları kontrol altına almak için başvurduğu idarî ve hukukî tedbirleri antide-mokratik bulan on dokuz milletvekili Demokrat Parti'den ayrılarak Hürriyet Partisi'ni kurdu (20 Aralık 1955). Bu ekonomik ve siyasî krizler yüzünden özellikle aydınlar ve bürokratlar arasında Menderes hükümetine karşı memnuniyetsizlikler giderek arttı. 1957 erken genel seçimleri, Demokrat Parti'nin bir önceki seçimlere göre % 16 oranında oy kaybıyla sonuçlandı. Oy oranındaki düşüşe rağmen Demokrat Parti 419 sandalye ile meclisteki çoğunluğunu korudu.

Muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi ile iktidardaki Demokrat Parti arasındaki çekişmeler 1957 seçimlerinden sonra daha da şiddetlendi. Menderes ülkede huzursuzluk arttıkça buna karşı alınan tedbirleri de sertleştirdi. Bu tedbirler, muhalefet tarafından Menderes'in ülkeyi diktatörlüğe götürdüğü'nün bir delili olarak gösterildi. Hoşnutsuzluk orduya da yansıdı. Hükümetin basın suçlarının kapsamını genişleten kanunu yürürlüğe koyduğu gün (15 Ocak 1958) hükümeti devirmek için darbe hazırlığı yaptıkları ileri sürülen dokuz subay tutuklandı. Bürokratlar arasında da Menderes yönetimine karşı tepkiler arttı. Menderes'in eski saygınlığını büyük ölçüde yitirdiği bir sırada Kıbrıs meselesi için Londra'ya giderken (17 Şubat 1959) geçirdiği uçak kazasından yara almadan kurtulması halk arasında Menderes sevgisini yeniden alevlendirdi. Bu olay Demokrat Parti için yeni bir propaganda kaynağı oldu. Muhalefet partileri buna karşı iş birliğine gittiler. Demokrat Parti de Vatan Cephesi'ni kurarak buna cevap verdi. Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi ve basının faaliyetlerini denetlemek için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir tahkikat komisyonu kuruldu (18 Nisan 1960). Aynı zamanda komisyona parti ve gazeteleri kapatma ve sorumluları tutuklama yetkisi tanıyan bir kanunun meclisten geçirilmesi (27 Nisan 1960) muhalefetle iktidar arasındaki gerilimi tırmandırdı. 28 Nisan'da İstanbul'da, 29 Nisan'da Ankara'da üniversite öğrencileri Menderes hükümeti aleyhine gösteriler başlattılar. Gösteriler devam ederken Harp Okulu öğrencileri 21 Mayıs 1960 günü Ankara'da iktidara karşı bir ihtar yürüyüşü yaptı. Halkın kendisine olan bağlılığına çok güvenen Menderes istifa etmemekte direndi. Anadolu'da dolaşarak

halkla görüşmeyi sürdürdü. Böyle bir gezi için Eskişehir'de bulunduğu bir sırada daha sonra Millî Birlik Komitesi adını alan bir grup subay yönetime el koydu (27 Mayıs 1960). Ankara Radyosu'ndan Alpaslan Türkeş tarafından okunan bildiride demokrasinin içine düştüğü buhran ve kardeş kavgasına meydan vermemek için Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin ülke idaresini eline aldığı, partileri içine düşükleri uzlaşmaz durumdan kurtararak tarafsız bir idarenin gözetiminde en kısa zamanda âdil ve serbest seçimler yapılacağı ve idarenin seçimi kazanan tarafa verileceği ilân edildi.

Başta Menderes ve Celâl Bayar olmak üzere Demokrat Parti milletvekilleri ve ileri gelenleri Yassıada'ya götürüldü. Adnan Menderes 14 Ekim 1960 günü ilk duruşmasına kadar bir hücrede tecrit edildi. Avukatlarının ısrarlı talebi üzerine ancak Kasım 1960'ta ailesiyle görüşme izni verildi. Bu dönemde tek meşgalesi eli kelime ile sınırlı da olsa ailesine yazdığı mektuplardı. Duruşmadan önce bir ara uyku hâpisi içip intihara dahi teşebbüs etti. Durum tesbit edilince midesi yıkanıp oksijen verilerek yeniden hayata döndürüldü.

Soruşturma için geçici kanunla özel tahkikat heyeti kuruldu. 14 Ekim'de başlayan yargılama dokuz ay yirmi yedi günde 287 oturum halinde sürdü. Yassıada Yüksek Adalet Divanı 592 kişiyi on sekiz davadan yargıladı. Adnan Menderes ve Celâl Bayar başta olmak üzere on beş kişi anayasayı ihlâl etmek, muhalefete baskı yapmak, basını susturmak, vatan cephesi kurmak ve 6-7 Eylül olaylarını tahrik etmek suçlarından idama mahkûm edil-

di (15 Eylül 1961). Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın cezaları onaylandı. Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın cezaları hemen infaz edildi. Adnan Menderes hasta olduğu için 17 Eylül 1961 günü idam edildi ve İmrâlı adasında diğer iki arkadaşının yanına defnedildi. Daha sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir kanun çıkarılarak İmrâlı'da bulunan mezarların ailelerinin istediği yere nakline izin verildi. Menderes ve arkadaşlarının Yassıada'daki muhakemeleri âdil yargılanma açısından ciddi şüpheler doğurmuştur. Tabii hâkim ilkesi ihlâl edilerek özel bir mahkemenin kurulmuş olması, savunma hakkının sınırlandırılması, zaman zaman mahkeme heyetince, "Sizi buraya getiren güç böyle istiyor" şeklinde, yargı bağımsızlığı açısından ciddi problem doğuran ifadelerin kullanılmış olması bu şüpheyi doğuran sebeplerin başında gelmektedir. Bu sebeple verilen mahkûmiyet kararları kamu vicdanında sürekli rahatsızlık uyandırmış ve neticede 11 Nisan 1990 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen bir kanunla hüküm giymiş bütün Demokrat Partililer'le birlikte Adnan Menderes'in de itibarı iade edilmiştir. Bunun arkasından Menderes'in mezarı, Polatkan ve Zorlu'nun mezarlarıyla birlikte idam günü olan 17 Eylül 1990'da yapılan bir devlet töreniyle İstanbul Vatan caddesinde hazırlanan anıtmezaraya nakledilmiştir.

Çocukluğunu dindar bir kadın olan büyükannesi yanında geçiren Menderes çevresi tarafından dinine bağlı bir kimse olarak tanınırdı. Celâl Bayar hatıralarında Menderes'ten bahsederken onun Kızıl-

çullu Amerikan Koleji yıllarında bazı misyonerlerin müslüman Türk gençlerine Hristiyanlık propagandası yaptığını ve bir devlet büyüğü olarak kendisinden bu konuda yardım istediğini söyleyerek Menderes'in dinî konularda duyarlı bir kimse olduğunu ifade eder. Menderes, 1959'daki uçak kazasından yara almadan kurtulmasını Allah'ın bir lutfu olarak görürdü. Demokrat Parti, yeni kurulmuş bir parti olarak din alanındaki siyasetinde çok daha esnek davranması ve dinî talepleri karşılama hususunda Cumhuriyet Halk Partisi'ne nisbetle daha hazırlıklı ve hevesli olmasıyla dikkati çekmektedir. Bu taleplerden ilk olarak gerçekleştirileni, 1933 yılında uygulamaya konan ve 1941'de kanunlaştırılan Arapça ezan üzerindeki yasağın kaldırılması oldu (16 Haziran 1950). Bunu 7 Temmuz 1950 tarihinde ilk defa yürürlüğe konan devlet radyosunda dinî programların yayını izledi. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının son yıllarında ilkokullarda program dışı okutulan din dersleri konusunda Menderes bir adım daha atarak bu dersleri okul programı içine aldırdı (4 Kasım 1950). Tevhîd-i Tedrîsat Kanunu'na uygun olarak daha önce açılıp kapatılan İmam-Hatip okulları, halkın din görevlisi ihtiyacını karşılamak için Menderes hükûmeti tarafından 1951 yılından itibaren tekrar faaliyete geçirildi. Siyasî alanda dinî görünümüne faaliyetlere ise müsamaha edilmedi. "Ticânî hareketi"nin faaliyetleri ve mensuplarının Atatürk heykellerini kırmaya yönelik eylemleri üzerine sert tedbirler alındı. Tarikat üyeleri tutuklandı. Atatürk aleyhtarı faaliyetlere tepki olarak Atatürk'ün hatırasını kanun yoluyla korumayı amaçlayan Atatürk'ü Koruma Kanunu'nu çıkarıldı (25 Temmuz 1951). Dinî propaganda hürriyetine 1949'da kısıtlamalar getiren Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesinin yeni şekliyle sonra benzer bir yasaklama sol akımların faaliyetlerine de getirildi. 141 ve 142. maddelerde yapılan düzenlemelerle komünizm propagandası yapmak kanunî müeyyidelerle bağlandı (3 Aralık 1951). Bir süre sonra da İslâm Demokrat Partisi (3 Mart 1952) ve Türkiye Sosyalist Partisi (18 Haziran 1952) kapatıldı.

1952 yılı sonlarında *Vatan* gazetesi editörü Ahmet Emin Yalman'a düzenlenen suikasttan sonra bunun sorumlusu olarak görülen İslâmcı ve milliyetçi gruplar yakın takibe alındı. Bunlardan *Büyük Doğu* gazetesinin editörü şair ve yazar Necip Fazıl Kısakürek tutuklandı. Milliyetçiler Derneği kapatıldı (23 Ocak 1953) ve

Adnan Menderes, Celâl Bayar ve dönemin bazı bakanlarıyla birlikte

Demokrat Parti ile nisbeten iyi ilişkiler geliştiren Nurcu hareketinin birçok üyesi hakkında soruşturma açıldı. Bu olayların da etkisiyle dinin siyasî amaçlar için kullanılmasını yasaklayan ve cezalandıran Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesi yetersiz görülerek 6187 sayılı kanunla bu maddedeki cezalar arttırıldı (23 Temmuz 1953). Bu kanunun çıkarılmasından üç ay sonra Millet Partisi din, mezhep ve tarikat esaslarına dayalı bir parti olduğu gerekçesiyle kapatıldı.

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Atalay, *Adnan Menderes ve Hayatı*, Ankara 1959; W. F. Weiker, *The Turkish Revolution: 1960-1961*, Washington 1963; Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri* (trc. M. Ali Sebük - İ. Hakkı Akın), İstanbul 1966; Samet Ağa-oğlu, *Arkadaşım Menderes*, İstanbul 1967; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı: 1899-1960*, İstanbul 1969; Celâl Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes* (der. İsmet Bozdağ), İstanbul, ts. (Baha Matbaası); Necip Fazıl Kısakürek, *Benim Gözümde Adnan Menderes*, İstanbul 1970; Feroz Ahmad, *Turkish Experiment in Democracy: 1950-1975*, London 1977, tür.yer.; Bekir Tünay, *Menderes Devri*, İstanbul, ts. (Nilüfer Matbaacılık); Orhan Cemal Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, İstanbul 1978; Binnaz Toprak, *Islam and Political Development in Turkey*, Leiden 1981, tür.yer.; Rasih Nuri İleri, *27 Mayıs Menderes'in Dramı*, İstanbul 1986; Şaban Sitembölükbaşı, *Aspects of Islamic Revival in Turkey: 1950-1960* (doktora tezi, 1990), Manchester University; M. Serhan Yücel, "Menderes Dönemi (1950-1960)", *Türkler* (nşr. Hasan Celal Güzel v.dğr.), Ankara 2002, XVI, 835-854; Mustafa Albayrak, "D. P. Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)", a.e., XVI, 855-877; Hikmet Özdemir, "Demokrasiye Geçiş ve Menderes Dönemi", a.e., XVI, 878-900; Cihat Göktepe, "Menderes Dönemi (1950-1960)", a.e., XVI, 901-910; Rıdvan Akın, "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı (1945-1960)", a.e., XVI, 911-922; J. M. Landau, "Menderes", *EF* (İng.), VI, 1011-1013.

ŞABAN SİTEMBÖLÜKBAŞI

MENDUP

(المندوب)

Şâriin yapılmasını kesin ve bağlayıcı olmayan bir tarzda istediği fiil anlamında usûl-i fıkıh terimi.

Sözlükte "önemli bir şeye davet ve teşvik etmek, ölüye ağıt yakarken onun iyiliklerini sıralamak" gibi mânalara gelen **nedb** kökünden türemiş bir ism-i mef'ûl olan **mendûb** kelimesi "istenen, arzulanan, kendisine çağrılan şey" demektir. Fıkıh usulü terimi olarak mendup şer'an yapılması kesin ve bağlayıcı olmaksızın istenen ve terkedilmesi dinî açıdan kınan-

mayan işleri ifade eder. Kur'ân-ı Kerîm'de aynı kökten türemiş herhangi bir kelime geçmemekte, hadislerde ise nedb ve türevlerinin sözlük anlamında kullanıldığı görülmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "ndb" md.).

Fıkıh usulünde dinen yapılması ve yapılması istenen fiillere bağlanan hükümler talebin kesin ve bağlayıcı olup olmamasına göre vâcip (farz), mendup, haram ve mekruh şeklinde dörtlü bir ayırma tâbi tutulmuş, yapıp yapılmaması serbest bırakılanlar mubah şeklinde nitelenmiş, böylece yükümlülük teorisi beş temel terim üzerine oturtulmuştur (bk. EF'ÂL-i MÜKELLEFİN; HÜKÜM). Dinen yapılması istenmekle beraber terkedilmesine ceza ve kınama sonucu bağlanmayan durumlarda şâriin hitabı (şer'î talep) "nedb", talebe konu olan fiil "el-mendûb ileyh" veya kısaca mendup diye adlandırılır (Bâkılânî, II, 28; İbn Fûrek, *el-Hudûd fi'l-uşûl*, s. 136-137). Bununla birlikte nedb ve mendup kelimelerinin eş anlamlı olarak kullanımı da yaygındır (Cüveynî, *et-Telhîs*, I, 162-163; *el-Burhân fi uşûl-i'l-fıkıh*, I, 310; *el-Kâfiye fi'l-cedel*, s. 40; Gazzâlî, I, 66). Öte yandan bazı teklifi hükümlerde şer'î hitapla bunun fikhî sonucu farklı terimlerle (meselâ vâcipde "icâb" ve "vücûb" şeklinde) ifade edilebilirken mendupta her ikisi için nedb kelimesi kullanılır.

Fıkıh usulü eserlerinde mendup konusu işlenirken mendubun bu beşli tasnifte yer alan diğer kavramlardan, özellikle vâcip ve mubahtan ayrıldığı noktalara işaret edilmekte, vahiy gelmeden önce insan fiillerinin dinî değerlendirmeye tâbi tutulup tutulamayacağı ve mendubun emir kavramı çerçevesinde ele alınıp alınmayacağı gibi kelâm ve dil ile bağlantılı bazı tartışmalara yer verilmektedir.

Mendubun tanımı yapılırken bazı müelliflerce, "terkedilmesi ceza ve kınamayı gerektirmeyen" ifadesinin yanlış anlaşılmasını önlemek için ayrıca "terki açısından" kaydı eklenir. Bu izaha göre mendubun zıddı olan bir fiilin işlenmesinin günah teşkil etmesi ayrı bir konudur ve tanımdaki bu ifade, karşıtı olan eylemlerin mâsiyet teşkil etmesini ortadan kaldırma anlamına gelmez. Gazzâlî, mendup tanımında vâcibin muhayyer ve muvasa' kısımlarını tanım dışı bırakmak üzere terki halinde herhangi bir bedele gerek bulunmadığını belirten bir kayıt koyar. Cüveynî ve Gazzâlî, hüsün-kubuh konusundaki yaklaşımlarının bir yansıması olarak kendi mezheplerine mensup bazı

âlimlerce yapılan "terki kınamayı gerektirmemekle birlikte yapılması terkedilmesinden daha iyi olan fiil" şeklindeki tanımı eleştirirler; dinî bildirim öncesinde haz verme ve zararı giderme yönüyle kişi için iyi olan durumlar bulunmasına rağmen bunların nedb diye adlandırıldığına, dolayısıyla tanıma "şer'an" kaydının konması gerektiğine dikkat çekerler. Mu'tezile'ye nisbet edilen "yapılmasından dolayı failinin övgü ve saygıya lâyık olduğu, yapılmamasından dolayı ise yerilmeyi hak etmediği şey" biçimindeki mendup tanımı de Allah'ın lutf ve ihsanı dahil her fiilin aynı niteliğe sahip olmasına rağmen mendup diye adlandıramayacağı gerekçesiyle tenkit edilmiştir (Cüveynî, *et-Telhîs*, I, 162-163; Gazzâlî, I, 66; Mâzerî, s. 242; krş. Kâdî Abdülcebbar, s. 13, 233, 241).

Fıkıh usulündeki tanımına göre mendup çerçevesine giren durumların fıkıh literatüründe bazan eş anlamlı olarak, bazan derece farkı belirtecek şekilde değişik terimlerle ifade edildiği ve bunların sözlük anlamları ile ilişkilendirilip açıklandığı görülür. Buna göre dinen yapılması tercihe şayan bulunma noktasında birleşen fiillere Allah'a yaklaştıran bir davranış olması açısından "kurbet", sürekli yapılması ve tutulan bir yol olması veya Hz. Peygamber'e nisbet edilmesi bakımından "sünnet", Allah'ın sevdiği bir fiil olması açısından "müstehap", farzlara ve vâciplere ilâve olması yönünden "nefi" (nâfile) ve "fazilet", üzerine farz olmadığı halde mükellefin kendi isteğiyle yapması açısından "tatavvu", sevap vaad edilerek mükellefin özendirilmesi sebebiyle "murrabbûn fih" (ragibe), dinen güzel bulunup teşvik edilmesi yahut sevap ve fazileti açıkça belirtilmiş olması bakımından "nedb" (mendup), başkasına ulaşması ve ona faydalı olması açısından "ihsan" adı verilmiştir (Mâzerî, s. 240-242; Fahreddin er-Râzî, I, 21-22; İbn Âbidîn, I, 123). Bazı usulcüler bu terimlerin asılsız olduğunu söylerken bazıları da bunların farklı kavramları anlattığını ve aralarında birtakım derece farklılıklarının bulunduğunu belirtmiştir. Zira aynı şer'î hükümle nitelenen fiillerde de sevap açısından farklılıklar vardır. Bu bakımdan anılan kavramlar, mâna bakımından bazı farklar taşımakta olup gerçekte mendubun birer çeşidi niteliğindedir. Sevap yönünden olan bu farklılığa işaret etmek üzere fakihler tarafından ayrı terimler geliştirilmiş, böylece mendup kavramı sırasıyla sünnet, fazilet ve nâfile şeklinde derecelendiril-